

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויגש ועשרה בטבת, תשע"ג
מספר 997

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אחים אנחנו דבורה גנין

פרשתנו פותחת בנאום חוצב להבות של יהודה מול יוסף השליט. יהודה אינו הבכור, ובשלב זה אינו הנבחר, ובכל זאת הוא שניגש לעמוד בשם אחיו מול מי שהם חושבים שהוא שליט מצרים. נראה שהיה הוא האח שהפגין מנהיגות וכושר החלטה ולכן היה מקובל על אחיו ובעיקר שמעו בקולו. כבר במכירת יוסף (כעשרים שנה קודם לכן) הוא שקבע שלא יהרגו את יוסף אלא ימכרוהו לישמעאלים, אולי משום שמצפוננו לא נתן לו להרוג את אחיו בדם קר. אך התחליף שהציע לא היה טוב דיו כדי למנוע מהאב הזקן את הצער על מות בנו האהוב. לא מצאנו את יהודה נמנע מלצער את אביו בהצגת כתונת הפסים ספוגת הדם (לז:לב-לד), ולא ראינו שיהודה הרואה את אביו בוכה ומתייסר מגלה לו שיוסף חי ונמצא אי שם. כנראה היה שותף מלא לשנאה שהפגינו האחים כלפי יוסף. אין זה המקום לפרט את חלקו של יעקב בעיונות שנוצרה בביתו בין יוסף בנה של רחל ובין שאר האחים,¹ אך יש לציין שגם לאחר שנעלם יוסף לא הפסיק יעקב להפגין את אהבתו היתרה לבנו זה, כפי שהכתוב מתאר: "וַיִּתְאַבֵּל עַל-בְּנֵי יָמִים רַבִּים" (בר' לז:לד), וכן: "וַיִּקְמוּ כָל-בְּנָיו וְכָל-בְּנֵיהֶוּ לְנַחֲמוֹ וַיִּמָּאֵן לְהַתְנַחֵם וַיֹּאמֶר פִּי-אֶרֶד אֶל-בְּנֵי אָבִי שְׂאֵלָה" (שם לה). כל משפחתו הענפה אינה יכולה לשמש לו מקור נחמה אם בנו האהוב מת.

מה הרגישו האחים כשראו את אביהם מצטער ובוכה ואינו רואה כלל את "כל בניו וכל בנותיו" שמולו? הכתוב אינו מספר לנו, אך אולי נמצא הד בדברי יהודה בפרשתנו למה שחשו בעבר, ויותר מזה – מה הם חשים עכשיו. ההבדל בין "אז" ל"עכשיו" עצום. מתברר שבמהלך השנים הבינו האחים שאביהם שכוי באהבתו לרחל גם אחרי מותה ואוהב אהבה יתרה את ילדיה, ובנאום יהודה רואים שאכן העדיפות המפלה הזאת חדרה ללבם. אולי התגברו סוף סוף על השנאה העמוקה שהייתה בלבם כאשר זרקו את יוסף לבור ואחר כך מכרוהו לישמעאלים והציגו הצגה כוזבת לפני אביהם. עכשיו יהודה עומד לפני השליט ומתחנן על נפשו. זהו יהודה שהתבגר בינתיים וחוזה צרות לא מעטות בחייו. מות אשתו ושני בניו ופרשת תמר היו ללא ספק אירועים שהטביעו בו את חותמם, ומתברר שהבגרות מביאה עמה גם הבנה: עתה יהודה מבין מה עבר על אביו; הוא מבין את הכאב. ואולי דווקא הראייה שלו, כמו של אחיו, שהעדפת יוסף אצל אביו היא מוחלטת ואינה חולפת כפי שאפשר היה לחשוב, מאפשרת לו לשכוח מהשנאה ליוסף² ולומר לו (לשליט) דברים שבוודאות לא יכול היה לומר בעבר. לבו בוודאי סער ורגש, וחז"ל נותנים ביטוי לסערה זו במדרשים המתארים דו-שיח רוגז, חריף ועוקצני בין יהודה ליוסף, כאשר הכעס מצד יהודה גובר.³ כבראשית רבא מתואר המעמד כך: "מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ארבע מאות פרסה עד ששמע חושים בן דן וקפץ מארץ כנען ובא אצל יהודה, ושאגו שניהם וביקשה ארץ מצרים ליהפך".⁴

עכשיו יהודה כבר יכול לכעוס על מי שרוצה (כביכול) לקחת את אחיו, את האח שהוא גם בנה של רחל, את האח האהוב על אביו כעת. איזה שינוי! במדרש תנחומא מובא דו-שיח ארוך בין יהודה ליוסף, ואחד המשפטים הבולטים שיוסף אומר הוא: "אמור לאביך הלך החבל אחר הדלי" (שגורלו של בנימין יהיה כגורלו של יוסף). אין זה מפתיע שיהודה אינו יודע את נפשו.⁵ הוא, שכבר השלים, כאמור, עם יחסו המפלה של האב, מסוגל לומר עתה בשם

* גב' דבורה גנין לימדה במחלקה לתנ"ך.

¹ על זה אמר ריש לקיש בשם ר' אלעזר בן עזריה: "צריך אדם שלא לשנות בין בניו" וגו' (בראשית רבא פד, ח).

² לדעת אוריאל סימון גרמה הבנה זו שההעדפה של האב ליוסף מקוממת פחות. ראו "יוסף ואחיו סיפור של השתנות", פותחים

שבוע, ת"א – ירושלים 2001, עמ' 107.

³ תנחומא ויגש ה ועוד.

⁴ מהדורת תיאודור-אלבק צג.

⁵ נחמה ליבוביץ מלמדת אותנו שכל הוויכוח בחז"ל אינו אלא קול החרטה, הבושה ומוסר הכליות המפעם בלב יהודה. ראו עיונים

בספר בראשית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 351-352.

יעקב: "אַתֶּם יְדַעְתֶּם פִּי שְׁנַיִם יְלָדָה-לִּי אֲשֶׁתִּי" (מד:כז). ספק אם אמר יעקב את הדברים הללו לבניו. נראה יותר שיהודה אומרם מלבו המשלים. פעמים רבות נזכרים ביטויי אהבה וחיבה בדבריו: "ילד זקונים קטן"; "ואביו אָהָבוּ"; "הנער"; אחיכם הקטן"; "ונפשו קשורה בנפשו". עכשיו חזרה האחוה שכה חסרה בעבר. עכשיו הם שוב אחים – בוגרים יותר ומבינים יותר מה עוללו לאביהם הזקן. עכשיו יהודה (בשם כולם) אינו רוצה להוריד את שיבת יעקב האב ברעה שאולה, מה שלא הטריד אותו במכירת יוסף. עכשיו הוא מוכן לתת את נפשו ובלבד שלא לגרום לאביו את מה שכבר גרם פעם אחת.⁶ "אלדד מעיר בראשית דבריו לפרשתנו: "אין נחת ביחסי אחים במקרא".⁷ אולי בפרשתנו מצאנו בכל זאת מעט נחת.

⁶ חלקו של יהודה במכירה ובמצג השווא שהציגו לאביהם היה כנראה רב, ויש במדרש מי שרואים בסיפור תמר (ל"ח) עונש של מידה כנגד מידה ליהודה. ראו למשל בראשית רבא פה, יא.

⁷ ישראל אלדד, הגיונות מקרא, ירושלים עמ' 57.